

Pere Mata i Fontanet: un heterodox a la capital d'Espanya

Marta DOLTRA

RESUM: La figura de Pere Mata i Fontanet és clau per entendre l'entrada de les idees positivistes i evolucionistes a Catalunya i a Espanya al segle XIX. Va promoure l'estudi de la psicologia experimental que havia vist a París. Tot i que es veié influenciat per F. J. Gall, no va seguir tots els postulats de la frenologia. La present comunicació s'introdueix en l'estudi de la concepció que Mata té de les facultats i dels òrgans, de l'ànima, de la malaltia i de la salut mental, de les nocions sobre la voluntat i la llibertat i del comportament, i s'interessa també pel mètode que cal utilitzar en psicologia

PARAULES CLAU: psicologia experimental, positivisme, frenologia, voluntat, llibertat.

1. INTRODUCCIÓ

El XIX és el segle del progrés científic i tecnològic. Un profund i progressiu canvi en la mentalitat científica, inspirat pel positivisme, primer, i per l'evolucionisme darwinianà, després, es va anar imposant per tot Europa, i especialment, en l'àmbit de la medicina. Fora d'Espanya, en aquesta àrea, hi trobem Claude Bernard (1813-1878), Rudolf Virchow (1821-1902), Robert Koch (1843-1910) i Louis Pasteur (1822-1895).

A Espanya, la mentalitat positivista va començar a entrar a principis del segle XIX. La necessitat de treballs de laboratori i de l'observació va fer que uns quants metges s'apuntessin al positivisme i que adoptessin una actitud militant d'apostolat a favor del progrés i en contra del pensament ontològic que envaïa l'àrea mèdica. A medicina i a psicologia, encara dominava el corrent de pensament que se centrava en l'estudi del jo cartesià i de l'ànima i que deduïa el seu saber de l'ontologia; era la «psicologia racional», que utilitzava sobretot el mètode deductiu i es fonamentava en unes hipòtesis i uns models que, segons els positivistes, no eren constatats per l'observació ni menys encara per l'experimentació.

2. PERSONALITAT

Voldria aportar algunes reflexions sobre l'actitud intel·lectual i la personalitat de Pere Mata i Fontanet (1811-1877), així com sobre la seva influència en el pensament de l'època.

Unes línies per dibuixar la seva biografia. Va néixer a Reus el 1811. El 1835 va fundar el periòdic *El Propagador de la Libertad*, i el 1837 es va haver d'exiliar a França (Montpeller), on hi havia en mitjans universitaris una forta tradició materialista; va residir també dos anys a París. Quan va tornar a Reus, el 1839, va fundar el periòdic *La Joven España*. Anà a la presó i participà en política a favor dels lliberals i contra els conservadors. Sempre va escriure en castellà, a excepció d'un llibre de poesies de joveventut.

Va obtenir la càtedra de Medicina Legal i Toxicologia de la Universitat Central, de la qual fou rector, el 1843. És considerat el fundador de la medicina legal professional a Espanya, fou l'organitzador del cos de metges forenses i va ocupar molts càrrecs importants. A més dels llibres sobre psicologia als quals farem referència, va escriure, entre altres, una *Historia general de D. Rafael de Riego* (1837) i diverses obres literàries i novel·les.

Quan va obtenir la càtedra a la Universitat Central, va deixar la política en un segon lloc i va dedicar-se a predicar a favor del mètode positiu. Seguint August Comte, a qui mai no anomena, aquest mètode havia de conduir la humanitat cap al progrés, superades les etapes teològica i metafísica. Per això titula alguns dels seus llibres que parlen del mètode mèdic i psicològic amb el nom de «filosofia», al qual hi afegeix el qualificatiu d'«espanyola» per posar en relleu que també a Espanya es pot escriure alguna obra de progrés.

Mata és un testimoni d'un moment d'inflexió en psicologia i en medicina, quan aquests sabers s'allunyen de la filosofia i es constitueixen amb mètodes propis com a ciències separades. Malgrat que la branca de pensament que proposava va quedar, en bona part, tallada tant a medicina com a psicologia i a filosofia, la seva biografia intel·lectual mostra les possibilitats d'evolució truncades en un moment concret de crisi del pensament.

Què es proposa fonamentalment Mata?

a) Fer avançar la humanitat pel camí del positivisme, que és el camí que portarà a l'avanç en allunyar el pensament de les etapes ja superades de la metafísica i la teologia. Es pren aquesta meta com una autèntica croada amb un entusiasme apostòlic que no defalleix.

b) Aplicar-se a favor del bé de la humanitat, sobretot dels més desvalguts. En aquest sentit, Mata, catedràtic de Toxicologia, usa el seu mètode en un àmbit molt proper a la seva especialitat: les malalties mentals i els delinqüents. Pretén que es tractin tots dos grups com a més o menys malalts i subjectes de possible guariment. Proposa humanitzar els manicomis i distingir les diferents classes de dements de cara a la jurisprudència i a la moral clerical i eclesiàstica.

3. TRETES DEL SEU PENSAMENT

Facultats i òrgans

És molt interessant la polèmica de Mata amb els seus adversaris, els pensadors i metges més tradicionals, entre els quals podem comptar els neoescolàstics, els krauistes i els que ell anomena, de forma genèrica, «espiritualistes». El nucli del debat és el mètode, i les discussions són sobre diverses qüestions filosòfiques com la concepció de l'home, la distinció entre metafísica i ciència, el coneixement al servei de la millora de la humanitat, la falta de valor del coneixement si no es posa en relació amb la vida i el progrés, les relacions entre el saber i el voler i el paper de les hipòtesis en el coneixement científic.

La psicologia, d'acord amb la concepció de l'època derivada de Descartes, estudia la consciència, és a dir, les funcions i facultats lúcides. Les inconscients, en conseqüència, pertanyen al món de la naturalesa, és a dir, a les ciències naturals. Mata vol trencar aquesta dicotomia. A la naturalesa, hi ha diferents estructures orgàniques que es van fent més complexes, des de la matèria inerta fins a la vida vegetal i d'aquesta a l'animal i a la humana. No considera que entre aquests estadis d'evolució hi hagi diferències fonamentals, sinó només graus de complexitat esglaonada segons les funcions conscients i inconscients que intervenen en cada estadi. Per tant, l'home constitueix una unitat en la qual les forces conscients i inconscients, és a dir, psíquiques i naturals, hi són presents, en diferent grau i escala, tant en relació amb altres espècies com també entre els mateixos homes.

Mata estudia les facultats i les deriva de les funcions i aquestes dels òrgans: «La función se tiene por una acción de los órganos [...]. Ni fuerzas físicas sin materia ni psíquicas sin órganos.»¹ Els òrgans, aleshores, corresponen a la fisiologia i fonamenten les funcions i les facultats que estudia la psicologia.

Al cervell es troba la seu de la vida psíquica. Està format per un conjunt d'òrgans i no per un de sol i en l'home és més complex que en l'animal. La funció rectora del cervell es pot demostrar per proves fisiològiques i patològiques, com la paràlisi parcial, la falta de sensibilitat i les alteracions cognitives d'alguns sentits. Si apliquem aquesta complexitat fisiològica a la psicologia, deduïm que la raó no és una facultat, sinó un conjunt de facultats que actuen conjuntament. La raó, diu Mata, és un estadi determinat en què es troba el cervell en un moment de la vida i de l'evolució.

Fóra ideal que per a cada facultat hi hagués un òrgan.² En aquest sentit, Mata mostra la seva admiració per F. J. Gall (1758-1828), metge vienès que defensava que a cada àrea del cervell li corresponia una facultat, fet demostrat, deia Gall, per les protuberàncies del crani (frenologia); cal recordar que aquest corrent empirista culminarà amb els treballs de Paul Broca (1824-1880), que descobreix l'àrea cerebral que

1. Mata (1868b), p. 59.

2. Mata (1868b), p. 59.

porta el seu nom. Mata, però, si es llegeix en el seu context, no subscriu del tot les hipòtesis de Gall i dóna prioritat a l'observació i l'experimentació per sobre de les hipòtesis. Per tant, no defensa mai les localitzacions cerebrals com un fet, sinó només la necessitat de treballar en aquest sentit. És a dir, la dependència de les funcions respecte als òrgans creiem que és, per a Mata, una hipòtesi de treball, però de cap manera una hipòtesi ontològica, malgrat que ell no arribi mai a fer aquesta distinció.

Els adversaris a les localitzacions critiquen el fet que aquestes localitzacions no es trobin. Però, malgrat que no es localitzin els òrgans, diu Mata, no per això hem de pensar que hi ha facultats independents dels òrgans. Com que no coneixem encara les localitzacions exactes, Mata, molt pragmàticament, subscriu que cal fixar-nos en el funcionament, no en la localització. No s'ha de suposar que la localització de les facultats hagi de ser captada pels sentits ni pel microscopi ara, diu, perquè la història de la ciència revela un avanç constant i trobar les localitzacions només ens marca un camí.³

L'ànima

Distingeix l'existència de les dues escoles a psicologia i a medicina: els fisiòlegs, que qualifiquen els psicòlegs de visionaris, i els psicòlegs, que qualifiquen els fisiòlegs de materialistes.⁴ Estudia, aleshores, l'ànima en polèmica contra els seus adversaris, els psicòlegs, que, com hem dit, anomena sovint, i de forma global, «espiritualistes» i que segueixen la concepció cartesiana de l'ànima. Cap experiència, diu, ens porta a entendre l'ésser humà com a compost de dues parts; la forma cartesiana d'enfocar l'ésser humà prové d'un prejudici molt antic: el que afirma que l'ànima és espiritual, immaterial i no pot tenir cap relació amb la matèria. Com a conseqüència, continua dient, els espiritualistes estudien l'ànima de forma «descriptiva», per introspecció; consideren que la «vida de l'ànima» cadascú se la coneix, però que no traspua a l'exterior, i consideren també la intel·ligència i la voluntat, les facultats de l'ànima espiritual, com a *causes sui*, sense dependència ni lligam de cap mena amb el cos. Per als psicòlegs «espiritualistes», tota relació de dependència respecte del cos suposa un materialisme i un atemptat contra la superior dignitat humana.

Per a Mata, contràriament, l'ànima és una síntesi de totes les facultats o forces psíquiques, les quals depenen dels òrgans vitals. Diu: «El alma considerada como síntesis de todas las fuerzas no puede revelarse sin condiciones materiales que son los órganos»,⁵ «afirmo y pruebo que las potencias del alma son funciones y toda ciencia de funciones es esencialmente fisiológica.»⁶ És suggeridora i combativa la frase de Pascal, que posposa Mata al títol de la seva obra més coneguda, *Estudio de la razón*

3. Mata (1878b), p. 520.

4. Vegeu Mata (1878b).

5. Mata (1878b), p. 9.

6. Mata (1878b), p. 10.

humana en estado de salud, que diu així: «El hombre no es un ángel ni una bestia y desgraciadamente se hace bestia el que quiere hacerse ángel.»⁷ En conseqüència, Mata protesta del fet que el qualifiquin de materialista, ja que afirma que l'ànima és l'arrel del psiquisme⁸ i que, per tant, la psicologia és la ciència de l'ànima.

La malaltia i la salut mental

Polèmica sobre les nocions de voluntat i llibertat

Mata admet l'accepció ordinària de les paraules voluntat i llibertat. La voluntat és l'actuació intel·ligent i la llibertat la possibilitat d'elegir entre diverses forces que impulsen a actuar en sentits diferents.

Cal reconèixer que l'home està predisposat en la seva actuació des d'un punt de vista biològic i que aquesta predisposició rau en el cervell. Hi ha, diu, proves de l'innatisme de les facultats i es pot demostrar que una part de l'actuació humana no depèn de les circumstàncies. D'aquí es dedueix que l'home està determinat sense que això signifiqui negar la llibertat. Insisteix, en polèmica amb els seus detractors, que no diu pas que la tendència al bé i al mal siguin innates, sinó que l'home, en general, està inclinat al mal, i per defensar aquesta tesi dóna arguments d'autoritat, sobretot de pensadors tradicionals, pares de l'Església i sants. És a dir, matisa molt que no és innatista del tot, és a dir, determinista; que no afirma que tot el comportament està predeterminat i que no creu que l'home sigui un dimoni; només que està inclinat al mal.

Què és la llibertat? «La libertad reside en el poder que tiene el hombre de realizar o no realizar al exterior sus voliciones, sus ideas o conmociones morales, o sea sus impulsos íntimos, por medio de la reflexión o sus auxiliares, con arreglo a las leyes de su organización.»⁹ És a dir, entén per llibertat l'actuació intel·ligent.

La llibertat no és una força única, que prové d'una ànima simple, independent de les forces biològiques, com defensen els espiritualistes; ans bé s'explica per la complexitat de l'ànima, perquè les facultats en l'home interactuen entre elles. Així, en un acte de voluntat, hi participen conjuntament, entre altres facultats, l'enteniment, el sentiment i els instints. Per exemple, la raonabilitat, l'amor a la vida, el menjar i el sexe engendren forces que poden actuar de forma simultània. Les unes són aliades de la raó i les altres són forces antagonistes; les unes racionals i les altres irracionals; hi ha forces que volen una cosa i forces contràries, que en volen una altra. Justament hi ha llibertat perquè no hi ha una força única i notem aquesta indecisió.

Per defensar la seva tesi que la llibertat no és simple, exposa un fet social: si la llibertat fos una força única, no servien institucions com la moral, l'educació, ni la re-

7. Vegeu la portada a Mata (1878b).

8. Mata (1878b), p. 29.

9. Mata (1868b), p. 235.

ligió, que justament intenten posar fre a la inclinació al mal, perquè només seguiríem una força i no sentiríem el conflicte. La utilitat de la religió és clara: «La religión es un gran freno para muchos hombres. Los preceptos religiosos vigorizan los sentimientos cohibitivos.»¹⁰

De la mateixa manera que la llibertat no és una força que neix de si mateixa,¹¹ sinó que prové del xoc entre múltiples forces, tampoc les facultats són úniques, sinó que cada una és complexa,¹² així com també la intel·ligència. Però el fet que la llibertat no sigui simple ni absoluta no significa que les persones no siguin responsables. Són sempre parcialment responsables, més o menys responsables,¹³ perquè poden incidir en la seva indecisió.

El comportament condicionat i el lliure. Presons i manicomis

Al segle XIX, els alcohòlics i els addictes a drogues eren considerats, *grosso modo*, bojos. Mata es proposa distingir els dementes que cal tancar als manicomis, els que cal tancar a les presons i els que poden millorar i necessiten un tractament a casa. Finalment, treballa també per suavitzar les condicions en què es troben els manicomis. De fet, segueix el camí instaurat per Beccaria (1738-1794) i el dels moralistes anglesos, mig segle abans, que consideraven la situació dels desheretats de la societat i miraven de substituir la revenja de les institucions cap a ells per una educació que els integrés de nou.

Distingeix, en les seves tres obres més conegudes, l'estat de salut mental, l'estat de malaltia i els estats intermedis. Quan la persona conserva part de la salut mental i delinqüeix, malgrat que està més o menys determinada per les circumstàncies i per l'educació, no perd del tot el control sobre ella mateixa. En canvi, en l'estat de bogeria el malalt és incapaç de controlar els seus actes perquè el seu discerniment és nul o gairebé nul i aleshores diem que la persona és dement o boja; en aquests casos, cal recloure el subjecte en un manicomi i no en una presó. Hi ha, també, molts estadis intermedis¹⁴ en els quals les facultats racionals humanes estan disminuïdes i en els quals, per tant, convé jutjar la persona tenint en compte aquests atenuants.

La càtedra de Toxicologia el porta a fer un estudi acurat dels alcohòlics. No es pot exculpar aquests malalts perquè, almenys en alguns moments, conserven la lucidesa mental. Però l'intoxicat per la beguda té una altra moral. D'altra banda, cal considerar també els mòbils socials que l'han portat a la beguda quan se'l jutja. No és fàcil donar unes normes generals per formar-se un judici del seu comportament, perquè els casos són molt diferents i s'ha de considerar el cas individual i la responsabilitat de cada u.

10. Mata (1868b), p. 226.

11. Vegeu Mata (1868b). En rèplica contra el professor Quintana.

12. Mata (1868b), p. 179.

13. Mata (1868b), p. 237.

14. Mata (1864).

El que sí que cal fer és, en lloc de castigar només, trobar solucions per evitar el comportament desviat. Defensa, en aquest sentit, les associacions per combatre la beguda i millorar la vida de les classes més senzilles, i critica el nombre excessiu de tavernes.

És molt interessant l'estudi que fa sobre les malalties mentals; la consideració de la lucidesa parcial dels malalts el porta a situar-los en un món entre la bogeria i la normalitat, fet que l'apropa a les tesis freudianes que s'enunciaran mig segle després. Per curar el malalt proposa l'entrevista personal a fi que el metge pugui esbrinar, a través dels seus temors, les seves pors i les seves explicacions, els motius del seu comportament.

No és fàcil per als profans distingir els estats psíquics dels malalts; per aquest motiu, dedica els seus escrits als qui tracten delinqüents o malalts mentals, com són els jutges, els moralistes, els capellans i els literats.¹⁵ Critica alguns jutges, que no tenen en compte l'home i es fixen només en el delicte, i alguns fiscals, perquè només reconeixen la pena que marca el Codi penal i no consideren cap tipus d'atenuant, ja que pensen que els atenuants provenen de la consciència individual del jutge, que és subjectiva, i resten objectivitat a la condemna. Cal reformar la legislació espanyola i preveure els atenuants i la necessària inspecció psiquiàtrica per part d'un especialista a l'hora de jutjar els delictes.

Fa també una crida humanitària per a millorar l'estat dels manicomis. En una visita a un manicomi, diu, sortirem deprimits; el seu estat ens indica el profund retard de les institucions espanyoles: crits de dolor, cadenes i reixes.¹⁶ La raó de la poca humanitat d'aquestes institucions rau en el fet que «allí están rotos los lazos sociales porque lo están todos los naturales.»¹⁷ Proposa, entre altres coses, una lluita per a la integració social dels malalts i un canvi en la forma de governar les institucions psiquiàtriques: que governi aquestes institucions una sola persona i no moltes, perquè, amb el caos d'autoritat, els malalts no entenen res. Així mateix, critica la importància dels informes dels capellans en la reclusió dels malalts, perquè aquests informes es fan prenent com a codi de judici la moral i no l'estat mental del malalt.

Classificació de les malalties mentals

Reconeix que és difícil saber quan i com manca el discerniment a una persona, però aquesta dificultat no ha d'impedir que es jutgi el cas individual. De fet, Mata és més un teòric de la medicina que un metge en actiu i sembla que va exercir poc la seva professió. Com a conseqüència, i com diran crítics com Menéndez Pelayo, no aporta res de nou en la seva descripció de les malalties mentals. El que considera, amb força seny, és que les malalties en les quals cal internar un malalt són sobretot les malalties perilloses per a la societat i no tant el grau de discerniment que el metge atri-

15. Introducció a Mata (1878a).

16. Mata (1878a), p. 249.

17. Mata (1878a), p. 249.

bueixi al malalt. L'informe mèdic ha de servir més aviat per saber si cal tancar el malalt a la presó, al manicomi o deixar-lo a casa seva. Per a Mata, la perillositat social sembla ser l'únic motiu que pot justificar la presó.

La divisió que fa Mata de les malalties mentals és aquesta: distingeix les idiopàtiques, que tenen per causa el mateix malalt i s'expliquen pel desordre de la seva ment, i les simptomàtiques, que són degudes a altres causes, com per exemple l'alcoholisme.

Entre les idiopàtiques distingeix les congènites i les adquirides al llarg de la vida i també les inofensives i les perilloses per a la societat.

Molts malalts idiopàtics no haurien d'anar al manicomi, com passava a la seva època. Un cas és el dels sordmuts, que tenen coneixement i als quals allò que els cal és una educació adequada. Altres malalts tenen manies temporals i raonen també temporalment. També hi ha casos estranys en què la demència es deu a traumes afectius: històries de la infància, relacions amb els pares o problemes juvenils. En molts d'aquests casos, els malalts poden curar-se.

En altres casos, però, els malalts són incurables.

Fins i tot, els malalts que conserven una part de discerniment i que, per tant, són parcialment responsables són dignes de consideració i de comprensió. En molts casos, els delinqüents es troben en estats intermedis de lucidesa. Cal assumir la impossibilitat gairebé absoluta que tenen molts malalts de millorar, ja que el seu comportament antisocial està molt arrelat a l'interior de la seva ànima. La prova és que, si bé la religió i l'educació posen fre a les inclinacions més sanguinàries i perverses de la humanitat, les passions són més fortes i no es poden eradicar del tot. L'actuació d'aquestes institucions, diu, «no es más que temporal y paliativa; a la menor ocasión la naturaleza recobra sus derechos. El instinto homicida es como un fuego que, oculto entre sus cenizas, no espera más que una chispa para estallar de nuevo.»¹⁸

4. EL MÈTODE

Mata no fa un estudi explícit del mètode que cal aplicar en psicologia, sinó que en parla al llarg de la seva obra. D'altra banda, aplica de forma implícita molts pressupòsits d'escoles científiques i positivistes del seu temps. Un d'aquests pressupòsits és la fe gairebé religiosa en el progrés de la humanitat que el predisposa a pensar que tot allò que no serveixi per a aquesta missió cal arraconar-ho, perquè no es consagra al bé de l'home concret i és, com a poc, inútil i possiblement immoral.

Malgrat que no coneix encara els escrits de Darwin, contemporani seu, com a hipòtesi científica afirma que la matèria és primària i la consciència i el pensament són propietats de la matèria a partir d'un estat altament organitzat. En alguna ocasió sosté, a més, que la matèria no ha estat creada del res i que ha existit sempre. El pensament, doncs, és un nivell superior del coneixement humà, però no constitueix una «sobrenaturalesa».

18. Mata (1878a), p. 136.

El millor mètode medicopsicologicoontològic, diu, és el mètode a posteriori, contra els psicòlegs i metges que deriven el seu mètode de l'ontologia. Defensa, en aquest sentit, l'observació i l'experimentació. La causalitat científica només va en un sentit: de la matèria a l'esperit, del sensible a l'abstracte, de la percepció a les idees.¹⁹ Aquest reduccionisme empirista no significa que no admeti la construcció d'hipòtesis prèvies a l'observació i la posterior deducció, fet que reconeix davant les crítiques dels seus detractors més racionalistes. Dins d'aquesta continuïtat objectual i metodològica, encara existent al segle XIX, entre filosofia, ontologia, psicologia i medicina, ataca Kant i l'idealisme alemany, als quals acusa de posar la raó per sobre de la matèria i d'independitzar-la d'ella. Contra Kant, diu que les categories també provenen d'allò concret. A l'idealisme alemany, li retreu el supòsit que el saber té vida pròpia.

Com a referents, alaba Cabanis i Gall, com hem esmentat. Diem que són referents perquè els critica en part. Per exemple, critica la desafortunada expressió de Cabanis que el cervell «segrega idees», però la justifica dient que el que volia dir és que el pensament i el comportament lliure deriven del cervell. També critica algunes exageracions de la frenologia i diu que no creu en la quiromància.²⁰

La polèmica d'Hipòcrates

El mètode proposat per Mata no té com a finalitat només la investigació científica, sinó, sobretot, el canvi de mentalitat de la societat. Aquesta pretensió es pot veure sobretot en la «polèmica d'Hipòcrates», entre mèdica, filosòfica i política, que es va promoure en un congrés a Madrid el 1859 i en la qual Mata va participar activament. Els psicòlegs «espiritualistes» van utilitzar Hipòcrates com a bandera.

Sempre s'ha considerat Hipòcrates com el pare de la medicina i com a precursor de la deontologia mèdica. Sabem ara que el *Corpus hipocraticum* fou acabat pels deixebles del metge, de manera que gairebé no coneixem les doctrines hipocràtiques. El que es coneixia d'Hipòcrates al segle XIX era, d'una banda, el jurament que se li atribueix i, d'altra banda, la doctrina dels humors. Alguns dels paràgrafs del jurament que van poder inspirar els hipocràtics a formar un grup amb el nom d'Hipòcrates són els que rebutgen en medicina pràctiques excessivament materialistes i quirúrgiques, com per exemple aquest:

Em serviré, segons la meua capacitat i el meu criteri, del sistema que consideri que tendeix al benefici dels malalts, però m'abstindré de qualsevol acció que porti perjudici o afany de danyar. [...] No donaré cap droga letal a ningú, ni que m'ho demanin, ni suggeriré el seu ús i, de la mateixa manera, no donaré a cap dona un avortiu, sinó que, al llarg de la meua vida, exerciré el meu art sensatament [...]. I no castraré ningú, ni els calculosos, i deixaré aquesta activitat als seus artesans.²¹

19. Vegeu Mata (1878b).

20. Mata (1868b).

21. <<http://open-site.org/International/Catal%C3%A0/Salut/Medicina/>>

L'altre aspecte d'Hipòcrates que possiblement valoraven els «hipocràtics» era el seu vitalisme humoral, ja que ells també es consideraven vitalistes, paraula que s'oposava a materialistes. És a dir, identificaven la vida i l'esperit amb l'ànima i creien que l'objecte de la psicologia consistia a estudiar la vida: ànima i esperit conjuntament, amb unes lleis diferents de les de la matèria.

Mata critica els hipocràtics en el discurs inicial del congrés esmentat, amb un llenguatge més polític que científic:

Hoy torna el hipocratismo desde una reacción política, empeñada a desenterrar todos los fósiles y en galvanizar todas las momias que sepultó en el panteón de los tiempos, el siglo XVIII.²²

Médicos españoles que aspiráis a ser algo en el vasto y escabroso campo de la medicina práctica, no os dejéis arrastrar por el torrente reaccionario que baja de la política a la filosofía y de la filosofía a la medicina; no caigáis en el pérfido lazo que se os tiende bajo el disfraz hipocrático.²³

Des d'una perspectiva històrica i filosòfica, Mata fa una crítica força més interessant: critica la mitificació que es fa d'Hipòcrates. Se'l considera com a individu aïllat i no com a personalitat històrica.

Un individuo, por privilegiada que sea su organización, reducido a su individualidad aislada, nunca es histórico.²⁴

Estudiar a Hipócrates como un individuo aislado de sus antecesores y coetáneos, como un sabio que nada debió al trabajo ajeno, que todo lo alcanzó por sí mismo y con su experiencia propia, podrá ser la exaltación de sus talentos, la hipérbole de su genio; pero jamás la verdad: y si se hace honor al mérito del hombre individual, se rebaja de un modo considerable el envidiable papel del hombre histórico; se exalta a la persona, pero se deprime a representante de una época.²⁵

La claredat i la definició

El llenguatge científic ha de ser clar. En aquest sentit, critica de forma apassionada i polèmica el llenguatge filosòfic de Krause, els idealistes i tot el galimaties alemany, el qual anomena «caló». Dubta de l'eficàcia de les paraules massa abstractes o poc matisades, perquè simplifiquen massa i no defineixen el concepte. Si es pot, sempre cal particularitzar, perquè el concepte quedi ben definit: «Yo no digo que el primer elemento de una pasión sea instinto o sentimiento sino un instinto o un

22. Mata (1859), p. 390.

23. *Discurso pronunciado en la solemne apertura de las sesiones del año 1859 en la Real Academia de Medicina de Madrid, por el Doctor Don Pedro Mata, socio de número de la misma*, Madrid, Imprenta de Manuel Rojas, 1859, p. 410.

24. *Discurso pronunciado...*, p. 390.

25. *Discurso pronunciado...*

sentimiento.»²⁶ En la mateixa línia, critica la substitució de la paraula «consciència» per «esperit», que és, diu, una expressió «fetitxe». Critica les causes finals, que cal substituir per causes eficients. Igualment critica la filosofia del «jo» de Maine de Brian com a falsa i estèril, i la de Codillac, segons la qual el coneixement ve completament de fora i les facultats no són innates, que considera basada en una suposició gratuïta.

5. COM A CONCLUSIÓ

No podem concloure ni acabar de comprendre la personalitat de Pere Mata si no fem esment d'alguna de les seves novel·les de joventut. Totes elles són escrites en castellà, amb excepció d'un llibre de poesia en català. No podem posar la seva obra literària com a capdavantera de la literatura de l'època, però es deixa llegir força bé. També a les novel·les, els personatges de Mata són, com ell mateix, partidaris d'una banda o d'una altra: rics o pobres, progressistes o retrògrads, altruistes o egoistes. L'acció dels personatges incideix en el comportament dels altres i fa palesa la preocupació de l'autor per la societat dins del que era el Romanticisme.

Esmementem, com a cloenda, dues opinions d'autors conservadors de l'època sobre la personalitat de Pere Mata.

Mario Méndez Bejarano 1857-1931, catedràtic de literatura i polític espanyol, autor d'una curiosa *Historia de la filosofía en España hasta el siglo XX*, ens diu:

El materialismo halló, si no un profundo, un elocuente apóstol en D. Pedro Mata y Fontanet (1811-77). Puede llamarse Mata el creador de la Medicina legal, mas en materia filosófica no mostró superior originalidad. Experimentalista que no experimentaba; materialista que no se resignaba a pasar por serlo y lo negaba [...]. [No és] negador de la existencia del alma, pero desarrollando su sistema sin contar con ella [...] confundiendo la experiencia psicológica con el estudio del encefalo.²⁷

Més interessant és l'opinió de Marcelino Menéndez Pelayo en la seva *Historia de los heterodoxos españoles*:

El propagador más ilustre, elocuente, convencido y honrado, del materialismo fue el Dr. D. Pedro Mata, catedrático de Medicina Legal y Toxicología en la Universidad de Madrid. No es original en el sistema, pero lo es en los pormenores. Sirve, digámoslo así, de transición entre el materialismo tradicional del siglo pasado y el positivismo de éste. Tiene del primero la claridad de expresión y cierto buen sentido que le hace invulnerable contra las fantasmagorías idealistas. Recibe del segundo mayor copia de hechos y observaciones fisiológicas, y una más cabal interpretación de los fenómenos naturales [...] era un activo vulgarizador científico,

26. Mata (1868b), p. 426.

27. <<http://www.filosofia.org/aut/mmb/1927hfe.htm>>

dotado de extraordinaria lucidez de palabra, que parecía agrandarse al contacto de las realidades de la tierra [...].

Admirable, por lo contundente, es su impugnación del absurdo divorcio establecido por los psicólogos, desde Descartes acá, entre las operaciones del alma y las del cuerpo; pero esto va contra los psicólogos pseudo-espiritualistas, no contra la filosofía tradicional. Los fisiólogos en este punto han venido a dar la razón y la victoria a la doctrina escolástica del compuesto humano y del alma como forma sustancial del cuerpo [...].

Pero su clasificación de las facultades intelectuales, de los instintos y de los sentimientos, es una pobreza, atrasadísima ya en 1858 cuando el autor escribía, y sembrada de reminiscencias de la Craneoscopia del Dr. Gall [...]. El suponer las pasiones y los sentimientos resultado exclusivo de la organización, lleva al Dr. Mata, hombre sincero y de mucha lógica a su modo, a consecuencias ominosas para la libertad moral [...] la cual lleva derechamente a considerar el crimen como estado patológico, y a sustituir los presidios con los manicomios. [...] Casi puede decirse que fue jefe de secta.²⁸

6. OBRES DE PERE MATA CITADES

MATA I FONTANET, Pere (1859). *Doctrina médico-filosófica española sostenida durante la gran discusión sobre Hipócrates y las escuelas hipocráticas en la Academia de Medicina y cirugía de Madrid*. Madrid: Bailly-Bailliere.

— (1864). *Tratado de la razón humana en sus estados intermedios: sueño, ensueño, pesadillas (...) con aplicación a la práctica del foro*. Madrid: Carlos Bailly-Bailliere.

— (1868a). *Criterio médico-psicológico para el diagnostico diferencial de la pasión y la locura*. Madrid: Imprenta de R. Berenguillo. 4 tomos.

— (1868b). *De la libertad moral o libre albedrío. Distinción fundamental de los actos de los locos y los de los apasionados o personas responsables. Con aplicaciones a la distinción fundamental de los actos de los locos y los de los apasionados*. Madrid: Bailly-Bailliere.

— (1878a). *Tratado de la razón humana en estado de enfermedad o sea de la locura y de sus diferentes formas*. Madrid: Bailly.

— (1878b). *Tratado de la razón humana en estado de salud con aplicación a la práctica*. Madrid: Bailly-Bailliere.

28. <<http://www.filosofia.org/ave/001/a021.htm>>